

KÖY ENSTİTÜLERİNDE KULLANILAN COĞRAFYA DERS KİTAPLARINDA YER ALAN GÖRSEL ÖĞELER

Visual Materials Used in Geography Textbooks of Village Institutes

Arş. Gör. Esra AKDOĞAN(MİNDİVANLI)*

Özet

Üretim odaklı eğitimin amaçlandığı, iş ilkesinin temel olarak kabul edildiği, yaparak yaşayarak öğrenmenin olmazsa olmaz bir unsur olarak yaşatıldığı Köy Enstitüleri, ziraat ve teknik derslerin yanında kültür derslerinin öğretiminde de bu temel prensipler doğrultusunda hareket eden dönemin önemli eğitim kurumlarından. Köy Enstitülerinde kültür dersleri içerisinde önemli bir yer tutan coğrafya dersinde de etkili ve kalıcı öğrenme sağlanması amacıyla, uygulama ağırlıklı, görselliğin ön planda tutulduğu, gözlem yeteneğinin geliştirilmeye çalışıldığı bir öğretim programı uygulanmıştır. Bu öğretim programının uygulanmasında ders kitapları önemli bir öğretim materyali olmuştur. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada, Köy Enstitülerinde coğrafya öğretiminde kullanılan ders kitapları incelenerek bu kitaplarda yer alan görsel öğeler, öğretimin etkililiğini sağlaması açısından ele alınarak, bu öğelerin amacına uygun olarak ders kitaplarında kullanılıp kullanılmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, Köy Enstitülerinde kullanılan coğrafya ders kitapları arasından rastgele seçilen dört kitap incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, 1945-50 yılları arasında hazırlanmış olan bu ders kitaplarının görsel öğe açısından oldukça zengin oldukları görülmüştür.

Anahtar kelimeler; Köy Enstitüleri, coğrafya ders kitapları, görsel öğeler

*Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, İlköğretim/Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD

Abstract

Village Institutes where product based education was aimed, the principle of work was accepted as the basic and 'on-the-job learning' existed as a must, were among those important educational institutions of their period having acted with abovementioned principles in the teaching of cultural courses as well as agricultural and technical courses. For Geography courses which had an important place among cultural courses in Village Institutes, an application based teaching programme with visual elements preferred and observation ability aimed to be developed, was used in order to provide a permanent and efficient learning. Teaching material which had an important role in the application of such a teaching programme was 'textbook'. From this point of view, in this study it is aimed to investigate the textbooks used in Village Institutes as well as evaluating visual elements of those textbooks by means of their role of making teaching more efficient and making a judgement whether those elements were used suitably for their purposes in the textbooks.

As a result of the study in which document investigation method has been used and four textbooks has been chosen randomly among those used in Geography courses of Village Institutes, it is concluded that those textbooks, prepared between 1945 and 1950, are quite satisfactory by means of visual elements.

Keywords; *Village Institutes, geography textbooks, visual materials*

1. Giriş:

Ortaya konulan programları çerçevesinde, zirai üretim, teknik dersler ve üretim odaklı eğitim sistemi ile daha çok ilgilenilen Köy Enstitüleri, kültür derslerinde de etkin ve kalıcı öğretimi amaçlayan eğitim kurumları olmuşlardır. İlkokulu bitiren veya üç yıllık temel eğitimin verildiği köy okullarından mezun olan 12,13, 14, 15 yaşlarındaki öğrencilerin devam ettiği bu kurumlarda, 5 yıllık eğitim-öğretim süresince ortaokul ve lise öğrenimine denk gelebilecek nitelikte eğitim verilmiştir. Bu eğitim kurumlarında okutulan ders kitaplarına bakıldığında da bir kısmının ortaokul, bir kısmının ise lise düzeyi kitaplar oldukları dikkat çekmektedir (İlkokulu bitiren öğrencilere önce ortaokul düzeyinde eğitim verildikten sonra aşamalı olarak lise öğrenimine geçiş yapılmaktadır). Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda bu eğitim kurumlarında verilen eğitimin daha çok ziraat ve teknik eğitim kısmı üzerinde durulmuş, ancak bu kurumlarda sosyal bilimlere yönelik olarak verilen eğitim üzerinde pek durulmamıştır. Özellikle de uygulama ağırlıklı eğitim yapıldığı için bu derslerin teknik eğitim kısımları genellikle göz ardı edilmiştir. Oysa bu kurumlarda verilen tüm eğitim alanlarında (zirai, teknik, kültür dersleri) uygulamalı eğitim verilen teknik eğitimin üzerinde durulmuştur. Teknik eğitim de enstitü yönetimleri, öğretmenler ve ders kitapları tarafından şekillendirilmektedir. Bu nedenle yapılan bu çalışmada Köy Enstitülerinde verilen eğitimin önemli materyallerinden biri olan ders kitapları ve bu kitaplardaki görsel öğelerin kullanımı ele alınmıştır. Ders kitaplarının daha önemli olduğu sosyal bilimlerde özellikle de coğrafya dersinde görsel öğe kullanımının önemi yadsınamaz. Bu yüzden coğrafya ders kitapları çalışmanın temel öğelerini oluşturmuşlardır. Araştırmada öncelikle Köy Enstitülerinde verilen coğrafya eğitiminin amaçlarından ve öneminden bahsedildikten sonra, öğretimde ders kitaplarının yeri, görsel öğelerin önemi vurgulanmıştır.

Köy Enstitüleri öğretim programının (1943 programı) coğrafya öğretimi kısmı incelendiğinde oldukça ilgi çekici ayrıntılar göze çarpmaktadır. Köy Enstitülerinde kültür dersleri içerisinde yer alan coğrafya dersi, birinci sınıfta haftada iki saat, ikinci sınıfta iki saat, üçüncü ve dördüncü sınıflarda da haftada birer saat olmak üzere 5 yıllık eğitim sürecinde toplam 276 saat teorik olarak verilen bir derstir. 1943 Köy Enstitüleri öğretim programında coğrafya öğretiminin amaçları şu şekilde ifade edilmektedir: “*Talebeye buldukları yakın çevreden başlamak suretiyle, insan topluluklarının içinde doğup büyüdüğü tabiata ne suretle uyduklarını öğretmek, insanların buldukları çevreye esir kalmaya mahkum olmadıklarını, bu çevrelerin şartlarını daha iyi bir hayat için elverişli hale getirmek yeteneğinde bulduklarını telkin etmek, ulusların müşterek menfaatlerini ve karşılıklı olarak birbirlerine bağlı ve muhtaç olduklarını gösteren konuları incelemek, yerküre üzerinde dağılmış türlü ulusların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel durumlarını ana çizgileriyle tanıtmak, talebeye her zaman karşılaşılabilecekleri çeşitli coğrafya olaylarını ve manzaralarını açık olarak tanıma, anlama ve okuma yeteneğini vermek, Türk yurdunu her gün biraz daha bayındır, verimli, zengin ve başka ülkeler arasında seçkin bir yer sahibi görmek ülküsünü aşılama. Bu amaçlar işlenirken ... Türkiye'nin yeryüzündeki coğrafi konumunun önemini ve özelliğini göstermek göz önünde bulundurulacaktır*” (Köy Enstitüleri Programları, 2004: 136-137). Bu ifadeler dönemin eğitim-öğretim anlayışının coğrafya öğretimine ilişkin bakış açısını da gözler önüne sermektedir.

Aynı öğretim programında, coğrafya öğretiminde göz önünde tutulacak hususlar şu cümlelerle açıklanmıştır; *talebeye gözlem itiyadı verilmeli (sık sık düzenlenecek olan gezilerle), coğrafya öğretimiyle ilgili konuların hepsini arada bir vasıta olmaksızın gözleme tabi tutmak mümkün olmadığı için vasıtalı gözlemlere de yer verilmesi zaruridir. Bunun için her türlü kroki, plan, harita ve atlasları kullanma, okuma ve basit olarak çizme yeteneği kazandırma, resimlerden faydalanma yollarını gösterme, şematik resim, grafik ve piktogramları okuyabilecek düzeyde öğrenci yetiştirilmelidir. Ayrıca talebe sık sık coğrafyayla ilgili resim, özel maksatlı yapılmış harita, güzel yazı ve seyahatnamelerle temasa geçirilmeli ve talebe günlük meteorolojik olayları gözleme ve saptamaya alıştırmalıdır. Muhtelif yıllarda türlü bölgelerde yapılmış meteorolojik gözlem neticelerini karşılaştırarak iklim şartları hakkında genel görüşler kazandırılmalı ve ilgili ders ve işlerle bağlantıları açıklanmalıdır. Meteorolojik olaylarla ilgili halk inanış ve bilgilerini incelettirerek, bunların dayandığı deneylerden de yer yer faydalanma gereği üzerine talebenin dikkati çekilmelidir. Coğrafya öğretiminde göz önünde tutulacak son madde coğrafya öğretiminin daha planlı ve sistemli olmasını sağlamak üzere eklenmiş bir maddedir. Bu madde de, *öğretim yılı başında her coğrafya öğretmenin her sınıf için saptanan konuların, gezi, seyahat ve sınıf dışı verilecek ödevlerin planlarını hazırlaması ve bir nüshasını da Enstitü idaresine vermesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır* (Köy Enstitüleri Programları, 2004: 137-139). Bu açıklamalara göre coğrafya öğretiminde göz önünde tutulması gereken esasların genel olarak öğrenciye kazandırılmak istenilen beceriler şeklinde ifade edildiği dikkat çekmektedir.*

Köy Enstitülerinde, coğrafya öğretimine ilişkin önemli unsurlardan biri de, bu eğitim kurumlarında coğrafya öğretimini desteklemek amacıyla kullanılacak olan araç ve gereçlerdir. Bunların içerisinde; enstitünün uygun bir yerine kurulacak olan devlet meteoroloji istasyonlarının kullandığı “B” tipinden bir hava gözlem istasyonunun kurulması, mermer veya betondan bir güneş saatinin bulunması, rüzgar doğrultu fırılının bulunması, talebenin grup halinde kabartma haritalar yapmasına elverişli bir kum havuzu ve gerekli dershanelerde kum masalarının bulunması vb. enstitülerdeki uygulamalı eğitimin ve araç-gereç zenginliğinin bir göstergesidir. (Köy Enstitüleri Programları, 2004: 139) Günümüz eğitim kurumlarında dahi araç-gereç konusunda bu kadar zengin bir materyal varlığını görmek açıkçası oldukça güçtür. Tabii bu araç-gereçlerin yaparak-yaşayarak öğrenmenin temel alındığı bir eğitim kurumunda yer almasının gerekliliği de tartışılmaz bir gerçektir. İşte coğrafya öğretiminde kullanılan materyaller arasında yer alan önemli unsurlardan biri ders kitaplarıdır. Bu araştırmanın amacı, Köy Enstitülerinde coğrafya öğretiminin etkili bir materyali olan ders kitaplarının görsel öğeler açısından incelenmesidir. Çalışmada, görsel öğelerin türleri ve sayıları konu başlıkları bazında ele alınmış ve bazı saptamalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öncelikle Köy Enstitülerinde kullanılan coğrafya ders kitaplarından rastgele dört tanesi seçilerek, bunlar tek tek görsel öğeler açısından incelenmiş ve bu kitaplarda yer alan coğrafya öğretimine ilişkin farklı ve etkili olabileceği düşünülen görsel öğeler seçilmiştir. Son olarak Köy enstitülerinde kullanılan coğrafya ders kitaplarıyla günümüz coğrafya ders kitapları karşılaştırılarak kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bütün bunlara ek olarak, Köy Enstitülerinde genel olarak sosyal bilgiler öğretimi, özelde ise coğrafya öğretimine ilişkin

“Köy Enstitüleri Öğretim Programları” dışında herhangi bir kaynağın bulunmaması da bu konuyla ilgili olarak belirtilmesi gereken eksikliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri

Ders kitapları sadece coğrafya öğretiminde değil, hemen bütün derslerin öğretiminde ilk akla gelen ve en çok kullanılan öğretim materyalidir. Öğrenme-öğretme sürecinde özellikle de planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin ne öğreneceği, öğretmenlerin ise ne öğreteceklerini etkileyen önemli bir kaynaktır (Küçükahmet:34). Çünkü ders kitapları ilgili dersin programını ve dolayısıyla o programın hedef ve davranışlarının gerektirdiği strateji, yöntem ve teknikleri uygulamaya uygun bir araç demektir. Uygulamada çoğu zaman öğretim yöntemi hatta öğretim ortamları ders kitabı esas alınarak düzenlenmektedir (Kılıç, Seven, 2006: 27). Örneğin bir coğrafya ders kitabında yer alan uygulamaya dönük bir soru (çevrenizdeki iklim olaylarını gözlemlediğinizde dikkatinizi çeken olaylar neler olmuştur? Dilsiz bir dünya haritası üzerinde iklim kuşaklarını gösteriniz vb.) dersin işleniş şeklini de etkileyecek, öğretmen ve öğrencileri öğretim uygulamaları konusunda yönlendirecektir.

Bir dersin öğretiminde oldukça önemli bir öğretim materyali olan ders kitabı; her öğrencinin kendi hızına göre çalışmasını sağladığı için öğrenmeyi bireyselleştirmektedir. Ders kitapları sayesinde çok fazla bilgiyi etkili bir şekilde sunma imkânı vardır. Ders kitapları birbirlerini izleyen ünitelerden oluştukları için öğretimi yapıyılaştırmaya imkân sağlamaktadırlar. Bireylerin gelişim düzeylerine göre ilgi çekici şekilde hazırlanmışlarsa, öğrencilerin derse güdülenmesinde de etkili olmaktadır (Ceyhan, Yiğit,2005: 19). Öğrencilerin ilgilerini önemli görülen bilgilere yöneltmekte, öğrencilerin bilgi ve becerilerini geliştirmeye özendirilmekte, öğrencilerin kendilerini değerlendirebilmeleri için seçenekler sunmaktadır. Öğretmenin sözlü dersinin tamamlanması, öğrencilere öğrenilen bilgileri tekrar etme olanağı sağlaması açısından ders kitapları her dönemde gerekli materyal olarak önemlerini korumuşlardır (Küçükahmet,2004: 19,34).

Köy Enstitülerinde, iş için, iş içinde, iş ile eğitim ilkesi yani günümüzdeki ismiyle (tam olarak ifade etmese de) yaparak yaşayarak öğrenme, öğretimin en önemli tarafını oluşturmaktadır. Her ne kadar bu eğitim kurumlarında uygulama ağırlıklı bir öğretim yapılsa da daha önce de ifade edildiği gibi, öğretimi daha sistemli hale getirmesi gibi faydalarından dolayı ders kitaplarından yararlanılmıştır. Yalnızca ders kitapları değil özellikle coğrafya derslerinde yardımcı kitap olarak çeşitli konulardaki fasiküller, atlaslar vb. yararlanılmıştır (Tablo 1).

3. Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Öğelerin Önemi

Öğretme-öğrenme sürecinde çeşitli araç ve gereçler daha etkili ve kalıcı öğretimi sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Coğrafya öğretiminde de belirlenmiş olan hedef ve kazanımları gerçekleştirmek amacıyla materyal kullanımına özen gösterilmektedir. Coğrafya dersi, niteliği itibarıyla çok çeşitli materyallerin kullanımına uygun bir derstir. Coğrafya öğretiminde önemli materyallerden biri olan ders kitapları, öğretimi etkili hale getirebilmek için görsel öğeler açısından oldukça zengin bir nitelikte hazırlanabilmektedir. Bu ders kitaplarında sıklıkla kullanılan fotoğraf, harita, tablo, grafik, şema ve çeşitli doğa

olaylarını anlatan çizimler doğru olarak kullanıldığında, ders kitaplarını oldukça önemli bir ders materyali haline getirmektedir.

Ders kitaplarında yukarıda ifade edilen görsel öğelerin kullanımı; bireylerin dikkatlerini çekerek onları güdümesi ve dikkatlerini canlı tutması, kavramları açıklaması, kavramları somutlaştırması ve bilginin düzenlenmesi ve alınmasının kolaylaştırılması açısından öğretme-öğrenme sürecinde büyük bir etkiye sahiptir (MEB, 2005). Çünkü görsel öğelerin sayfalar dolusu yazıyla anlatılabilecek bir olayı, çok kısa bir sürede anlaşılmasını sağlaması, öğrenmenin kalıcı ve etkili olmasını sağlamasının yanı sıra bu öğeler ekonomiklik ilkesine hizmet etmesi açısından da önemlidir. Ders kitaplarında yer alan görsel öğelerin, çocukların bilgi ve anlayışlarını resim formatında sunarak görüş açılarını ve kendilerini ifade etme yeteneklerini geliştirebilmelerinin yanında öğrencilerin yaratıcı, eleştirel düşünme, problem çözme, empati kurma ve ifade becerilerini geliştirmek amacıyla da kullanılabilir (Küçükahmet, 2004: 107,113) görsel öğelerin önemini ifade etmek açısından farklı bir bakış sergilememizi sağlayabilir. Görsel öğeler konuya ve amaca uygun olarak seçildiklerinde öğretilen konuyu canlı hale getirmekte, öğrenme sürecini zenginleştirerek öğrenmeyi artırmaktadırlar. Çoklu öğrenme ortamı sağlayan görsel öğeler dikkat çektikleri, hatırlamayı kolaylaştırdıkları, soyut şeyleri somutlaştırdıkları, zamandan tasarruf sağladıkları ve güvenli gözlem yapma imkânı sağladıkları için ders kitaplarında sıklıkla tercih edilmektedirler. Görsel öğelerin bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrensel olduklarını belirtmekte de fayda vardır (Demiralp, 2007: 374; İşler, 2003 <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/157/isler.htm>).

Ders kitaplarında görsel öğeler kullanılırken, bazı unsurlara dikkat etmekte fayda vardır. Çünkü başarılı görsel öğeler (resimlemeler) öğrenmeyi çabuklaştırırken kötü hazırlanmış görsel öğelerin öğrenciyi ders kitabından uzaklaştırabileceği göz ardı edilmemelidir. Okunurluğu artırıcı ve vurgulayıcı bir unsur olan görsel öğeler, gelişme evresinde olan bireylerde özgüveni ve beğeniyi geliştirmek açısından oldukça önemlidir. (Kaptan, Kaptan,2004: <http://www.pegema.net/dosya/dokuman/438.pdf>)

Kullanılan görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygunluğu, bilimsel olarak doğruluğu, anlatılmak istenilen konuyu öğretebilme düzeyi, materyalin özel şartlara uygunluğu, (başlığının doğru olması, verilerin güncel olması, görsel öğelerin doğru olarak renklendirilmesi, lejant vb. doğru olarak kullanılması) öğrencilerin coğrafya dersine yönelik bilinç kazanmalarına da büyük katkı sağlayacaktır. Bu görsel öğeler içerisinde coğrafya ders kitaplarında sıklıkla kullanılan harita, tablo, grafik, şema-şekil ve fotoğrafların her biri farklı bir amaca hizmet etmektedirler. Bilgileri sıralama, özet bilgileri verme, bilgiyi öz bir şekilde sunma, benzerlik ve farklılıkları görme, bilgileri hatırlatma, kronolojik sırayı verme, sebep-sonuç ilişkisi kurma ve sonuç olarak öğrencilerin bilgilerini artırırken bazı becerilerini de geliştirme (MEB 2005) özelliği görsel öğe kullanımının öğrenme-öğretme sürecinde yadsınamayacak bir yere sahip olduğunun açık bir göstergesidir.

4. Yöntem

Doküman incelemesi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmada,

araştırılması amaçlanan olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. (Yıldırım,Şimşek,2003: ; Karasar, 2009,183) Araştırmanın temel konusunu teşkil eden Köy Enstitülerinde kullanılan coğrafya ders kitapları arasından rastgele seçilen dört ders kitabı (Tablo 1) incelenmiş ve elde edilen veriler araştırmanın amacına uygun olarak analiz edilmiştir.

Tablo 1: Köy Enstitülerinde Kullanılan Coğrafya Ders Kitapları ve Yazarları (1947)

	I. Sınıf	II.Sınıf	III.Sınıf	IV. Sınıf
Ders Kitabı/ Yazar	S.Erinç, S. Öngör, Coğrafyal	S.Erinç, S.Öngör, Coğrafya Bilgisi ve Eski Dünya Kıtaları II	T.Asal, F.Samır, H. Günden, Türkiye Coğrafyası III	S.Erinç, Genel Coğrafya Bilgileri
	H.S.Selen, Tatbikatlı Coğrafya Dersleri	F.S.Duran, Coğrafya II	F.S.Duran, Yeni Türkiye Coğrafyası	
	F.S.Duran, Coğrafya I	H.S.Selen, Coğrafya Dersleri II	H.S.Selen, Türkiye Coğrafyası	F.S.Duran, Büyük Atlas
	F.S.Duran, Coğrafya Defterleri (No:1-7)	F.S.Duran, Coğrafya Defterleri (No: 1-7)	F.S.Duran, Coğrafya Defterleri (No:1-7)	
	H.S.Selen, F.R.Unat, Coğrafya İş Atlası (3. Defter)	H.S.Selen, F.R.Unat, Coğrafya İş Atlası (1-2. Defter)	H.S.Selen, F.R.Unat, Coğrafya İş Atlası (4. Defter)	
	Yeni Orta Atlas	Yeni Orta Atlas	Yeni Orta Atlas	

Kaynak: Tebliğler Dergisi, C:10, Sayı: 450,s.68-72

5. Bulgular

Köy Enstitülerinde, diğer bütün derslerde olduğu gibi coğrafya dersinde de ders kitapları yardımcı materyalleriyle birlikte mevcuttur. Birçok farklı yazarın kaleminden çıkmış olan bu kitaplar (Tablo: 1) oldukça özenli bir şekilde hazırlanmış ve görsel materyal açısından da oldukça zengin bir şekilde tasarlanmışlardır.

Çağdaş eğitim yaklaşım ve ilkelerinin vurgu yaptığı “öğrenci merkezli eğitimin” Köy Enstitülerinde uygulamaya konulduğu görülmektedir. Dönemin diğer eğitim kurumlarında davranışçı yaklaşım ele alınırken, bu eğitim kurumlarında yaparak yaşayarak öğrenmenin (iş eğitimi) benimsenmiş olması bu kurumlarda verilen eğitime ve kullanılan öğretim materyallerine de daha farklı bir bakış açısı getirmiştir. Köy Enstitülerinde ders kitabı tek başına bir öğretim materyali olarak kullanılmamıştır. Ders kitabında öğretilen konuların ders dışı etkinlikler ve farklı materyallerle desteklenmesine özen gösterilmiştir. Ancak öğretimin planlı hale getirilmesine büyük katkı sağlayan ders kitapları etkili bir öğretimin sağlanması amacıyla özellikle görsel öğeler açısından oldukça zengin bir şekilde hazırlanmışlardır. Öyleki hemen her konunun anlaşılması için en az bir görsel öge kullanılmıştır. Anlatılan her konu çok basit dahi olsa görsel bir öge ile zenginleştirilerek, hem anlaşılmasının kolaylaştırılması amaçlanmış hem de öğrenmenin kalıcı olması sağlanmıştır.

Araştırmada incelenen dört kitapta yer alan görsel öğeler, türlerine göre sınıflandırılarak aşağıdaki tablolarda (Tablo 2-3-4-5) verilmiştir. Tablolarda yer alan veriler yukarıda ifade edilen görsel öğelerin öneminin ders kitaplarında dikkate alındığının bir göstergesidir.

Tablo 2: Türkiye Coğrafyası III İsimli Kitapta Yer Alan Görsel Öğelerin Dağılımı

Konu	Harita	Tablo	Grafik	Şema-Şekil	Foto-Resim	Toplam
Türkiye'ye Genel Bakış						
Türkiye'nin konumu, sınırları, yüzölçümü, nüfusu	3			1		4
Türkiye'nin yer şekilleri	2				2	4
Türkiye'nin Denizleri ve Kıyıları				1	4	4
Türkiye'nin İklimi	1		2			3
İklim Bölgeleri			1			1
Türkiye'nin Akarsuları				1	5	6
Türki'nin Gölleri				1	4	5
Türkiye'de Bitki ve Hayvanlar	1			1	3	5
Türkiye'nin Coğr. Bölgeleri						
İç Anadolu Bölgesi	2				5	7
Marmara bölgesi	1				5	6
Karadeniz Bölgesi	1				6	7
Ege Bölgesi	1				3	4
Akdeniz Bölgesi	1				6	7
Doğu Anadolu Bölgesi	1				4	5
Güneydoğu Anad. Bölgesi	1				4	5
Türkiye'de nüfus	2			2		4
Türkiye'de iktisadi hayat			2			2
Çiftçilik, Bağcılık ve Bahçivanlık	5		4			9
Hayvan yetiştirme				2	3	5
Ormanlar, Madenler ve Bunlardan Faydalanma	1		1	1	1	4
Endüstri	1		2		1	4
Ulaşım	2		1		1	4
İç ve dış ticaret			3			3
Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri			5			5
İstatistikler		12				12
Toplam	26	12	21	10	57	126
	% 20.6	% 9.52	% 16.6	% 7.9	%45.2	
Sayfa Sayısı						173

Kaynak: T.Asal, H.Günden, F.Sanır, İstanbul 1947, MEB Basımevi (Ortaokul Kitapları)

Türkiye Coğrafyası III isimli ders kitabında toplam 173 adet görsel öge kullanılmıştır. Bunların 26'sı harita, 12'si tablo, 21'i grafik, 10'u şema-şekil ve 54'si fotoğraf ve resimlerden oluşmaktadır. Görüldüğü gibi bu kitapta fotoğraf-resim ve harita öğeleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. (Tablo 2)

Tablo 3: Genel Coğrafya Bilgileri İsimli Kitapta Yer Alan Görsel Öğelerin Dağılımı

Konu	Harita	Tablo	Grafik	Şema-Şekil	Foto-Resim	Toplam
Coğrafyanın konusu ve gelişimi	5	1	1	11	3	21
İklim Bilgisi	9		9	8	4	30
Denizler Bilgisi	1	2		6	1	10
Taşküre	6	2		28	12	48
Yeryüzünde Hayat	2	6	1	3	4	16
Yeryüzünde Büyük Coğr. Bölğ. ve Eko. Çalışmalar	10	17	3			30
Toplam	33	28	14	56	24	155
	%21.29	%18	%9	%36.1	%15.4	
Sayfa Sayısı						164

Kaynak: S.Erinç, İstanbul 1946, MEB Basımevi (Lise Kitapları)

Genel Coğrafya Bilgileri isimli kitapta ise görsel öğelerin 33'ünü haritalar, 28'ini tablolar, 14'ünü grafikler, 56'sını şema-şekiller,24'ünü ise fotoğraf ve resimler oluşturmuştur. Bu kitapta görsel öğelerin biraz daha dengeli dağıldığı dikkat çekmektedir.

Tablo 4: Coğrafya I İsimli Kitapta Yer Alan Görsel Öğelerin Dağılımı

Konu	Harita	Tablo	Grafik	Şema-Şekil	Foto-Resim	Toplam
Genel Coğrafya						
Dünyanın Acun İçinde yeri	2			11	4	17
Dünyaya Genel Bakış-Karalar-denizler				3		3
Yeryüzü Şekilleri				6	17	23
Okyanuslar ve Denizler				3	7	10
Atmosfer				10	9	19
Yeryüzünde Nüfus					8	8
Planlar ve Haritalar	3	1		5	1	10
Kıtalar Coğrafyası						
Amerikalar	2			2	3	7
Kuzey Amerika	3			2	19	24
Güney Amerika	4			1	6	11
Okyanusya	6				17	23
Kutuplar				1	11	12
İstatistikler		21				21
Toplam	20	21		44	102	187
	%10.69	%11.2		%23.5	%54.5	
Sayfa Sayısı						116

Kaynak: F. S. Duran, 1945 Kanaat Kitabevi (Ortaokul Kitapları I.Sınıf)

Coğrafya I isimli kitapta 20 harita, 21 tablo, 44 şema-şekil, 102 fotoğraf ve resmin bulunduğu, grafiğin ise hiç kullanılmadığı dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Coğrafya II İsimli Kitapta Yer Alan Görsel Öğelerin Dağılımı

Konu	Harita	Tablo	Grafik	Şema-Şekil	Foto-Resim	Toplam
Eski Dünya						
Genel Bilgiler	7			1	2	10
İklim	6				1	7
Bitki toplulukları	4			1	11	16
Denizler	1			1	5	7
Akarsular ve göller	2			1	1	4
İnsan grupları	2			1	21	24
Avrupa						
Balkan Ülkeleri					4	4
Akdeniz Ülkeleri	1			1	5	7
Fransa, B. Britanya, Almanya, Sovyetler Birliği	9			1	15	25
Kuzey Avrupa	2			2	21	25
Asya						
Ön Asya Ülkeleri					14	14
Güney Asya	7			1	7	15
Uzakdoğu	3		1	3	11	18
Kuzey Asya, Orta Asya	1				15	16
Afrika						
Kuzey Afrika	2				5	7
Atlas Ülkeleri	1			1	3	5
Güney Afrika	5			3	13	21
Toplam	53		1	17	154	225
	%23.5		%0.44	%7.55	%68.4	
Sayfa Sayısı						143

Kaynak: F.S.Duran, 1945 Kanaat Kitabevi (Ortaokul Kitapları II.Sınıf)

Coğrafya II isimli kitapta da 53 harita, 1 grafik, 17 şema-şekil, 154 fotoğraf-resimin kullanıldığı görülmektedir. Bu kitapta yoğunluğun fotoğraf-resimlerden oluştuğu görülmektedir. (Tablo 5)

İncelenen ders kitaplarındaki görsel öğelerin farklılık göstermelerinin en önemli nedeni, kitaplarda işlenen konuların anlatımına uygun olan öge seçiminden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü coğrafya dersinde bazı konular şema-şekil ile anlatılmaya daha uygunken, konuların bir kısmı ise harita veya grafikte anlatıma daha uygundur. Tabii görsel öğeler içerisindeki yeri ve önemini her zaman koruyan fotoğraf ve resimler birçok konunun anlatımına daha elverişli olduğu için daha fazla kullanılmışlardır.

Söz konusu bu kitaplarda çok basit şekilde verilen bilgilerin görselleştirilmeye çalışılması, öğrencilerin daha fazla duyu organına hitap etme çabasını açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda ifade edilen görsel öğelerin öğretimdeki öneminin bu dönemde çok iyi anlaşılacak uygulandığı dikkat çekmektedir. Yalnızca fiziki coğrafya konularında değil beşeri coğrafya konularında da bu önemli unsura dikkat edildiği görülmektedir.

Yukarıdaki tablolarda verilen görsel öğelerin, ders kitaplarındaki gerekli kriterlere uygun olup olmadıkları da değerlendirilmiştir. Aşağıda verilen tablolar bu amaçla hazırlanmışlardır.

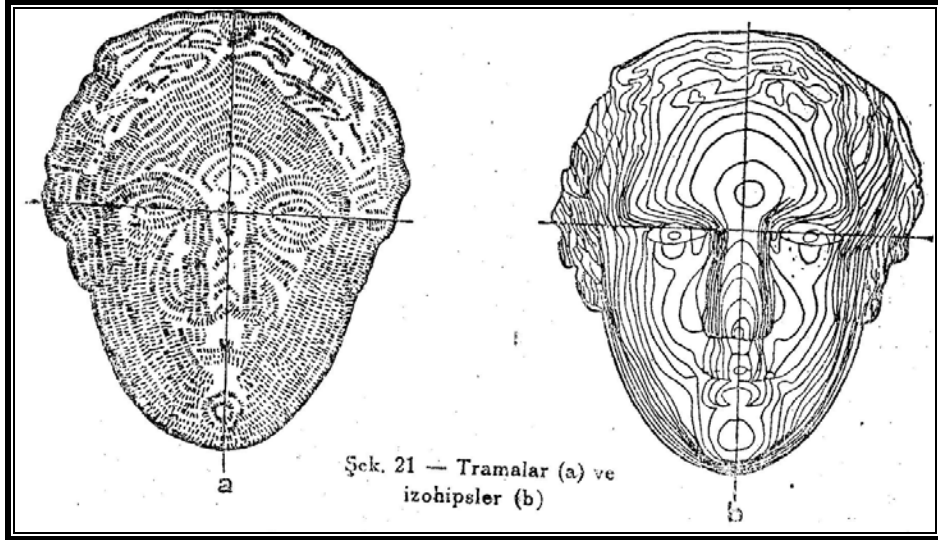
Tablo 6: Coğrafya I, Coğrafya II, Türkiye Coğrafyası III ve Genel Coğrafya Bilgileri İsimli Ders Kitaplarının Görsel Düzen açısından Değerlendirmesi

Kitap	Coğrafya I			Coğrafya II			Türkiye Coğrafyası III			Genel Coğrafya Bilgileri		
	E v e t	Kı s m e n	H a y ı r	E v e t	K ı s m e n	H a y ı r	E v e t	K ı s m e n	H a y ı r	E v e t	K ı s m e n	H a y ı r
Görsel Araç Amaca Uygun mu?	X			X			X			X		
Görsel Araç Konuya Uygun mu?	X			X			X			X		
Görsel Aracın Metinle Bağlantısı Kurulmuş mu?	X			X			X			X		
Tasarım Öğeleri Doğru Seçilmiş mi?	X			X			X			X		
Tasarım İlkelerine Uyulmuş mu?	X				X		X			X		
Konuyu Açıklamak İçin Yeterince Araç Kullanılmış mı?	X			X				X		X		
Araçlar Nitelik Olarak Konuları Açıklamada Yeterli mi?	X			X			X				X	
İpuçları Kullanılmış mı?		X			X			X				X
Görsel Araçlar Öğrencilerin Gelişim Özelliklerine Göre Düzenlenmiş mi?	X			X				X		X		
Görsel Araçlar Öğrencilerin Algısal Özelliklerine Göre Düzenlenmiş mi?	X			X				X			X	
Araçlar, Öğrencilerin İstendik Psikolojik Tepkiler Verebilmelerine Ortam Hazırlıyor mu?		X		X				X			X	
Görsel Araçların Altındaki Açıklamalar Konuya Uygun mu?	X			X				X		X		
Sayfa Düzeni Aracın İşlevini Yerine Getirmesine Ortam Hazırlıyor mu?		X			X			X		X		

Kaynak: Kılıç,Seven, 2006: 212

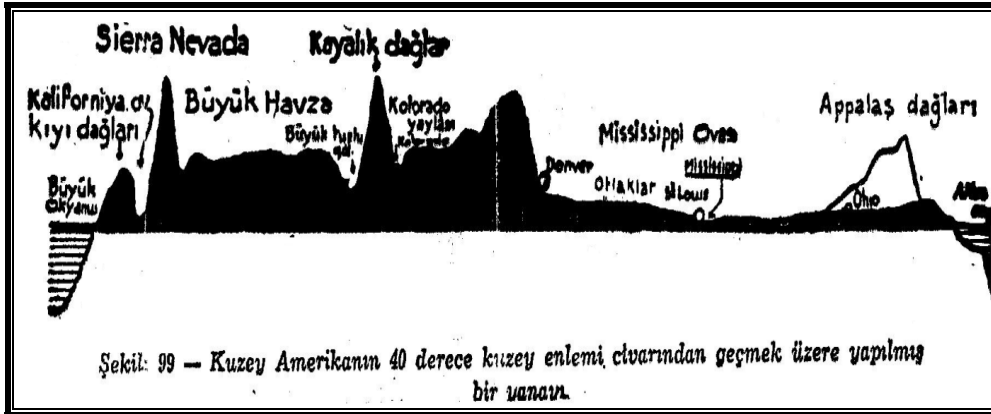
Araştırmaya konu olan kitapların siyah-beyaz baskıları elimizde olduğu için bu kitaplar renklendirme açısından değerlendirilmemişlerdir.

İzohips ve tarama yöntemi konusunda insan yüzünün kullanılması (Şekil 1), yer şekilleri anlatımında sıklıkla yatay profillerin kullanılması (Şekil 2-3) örnek olarak verilebilecek güzel görsel öğelerden birkaçıdır. Nüfus, ticaret vb. beşeri coğrafya konuları daha çok resimli şemalar kullanılarak (Şekil 4-5-6) öğrenciye görelilik ilkesinin ne kadar dikkate alındığı gösterilmiştir. En basit iklim olayları (Şekil 7), nehir uzunlukları, göllerin büyüklükleri (Şekil 8-9), konularında da görsel öğelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Daha birçok konunun ifade edilmesinde azami düzeyde görsel öğe kullanıldığı dikkat çekmektedir.

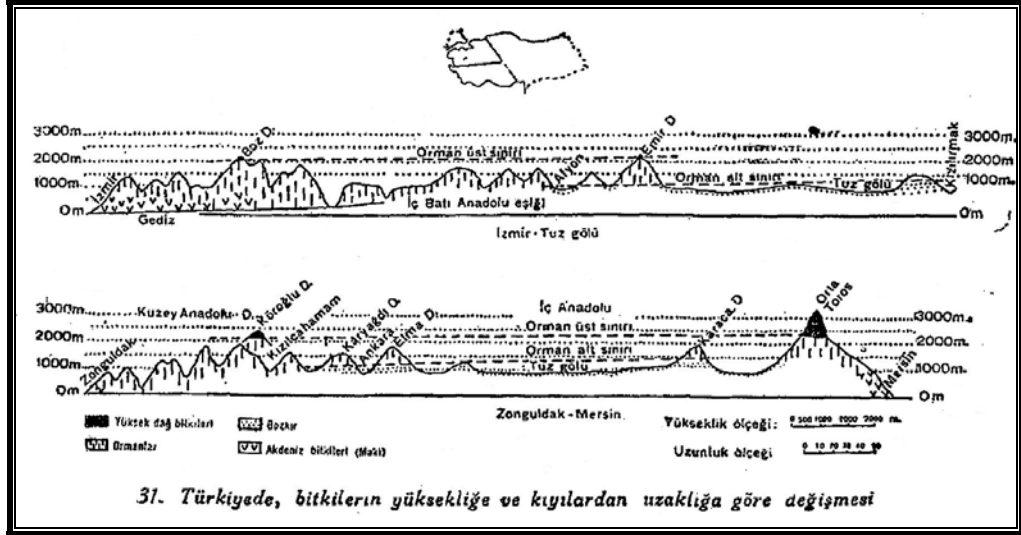

Şekil 1: İzohips Çizimi ve Tarama Yöntemi Anlatılırken İnsan Yüzünün Kullanılması (Kaynak: S.Erinç, Genel Coğrafya Bilgileri, İstanbul 1946, MEB Basımevi, s.26)

Öğrencilerin bildikleri bir alanın yükseklik basamaklarını belirlemek amacıyla kullanılan bu görsel öğede, izohipslerin ne işe yaradıkları ve nasıl kullanılabilecekleri konusunda öğrenciler için ilgi çekici bir örnek olarak insan yüzü seçilmiştir.

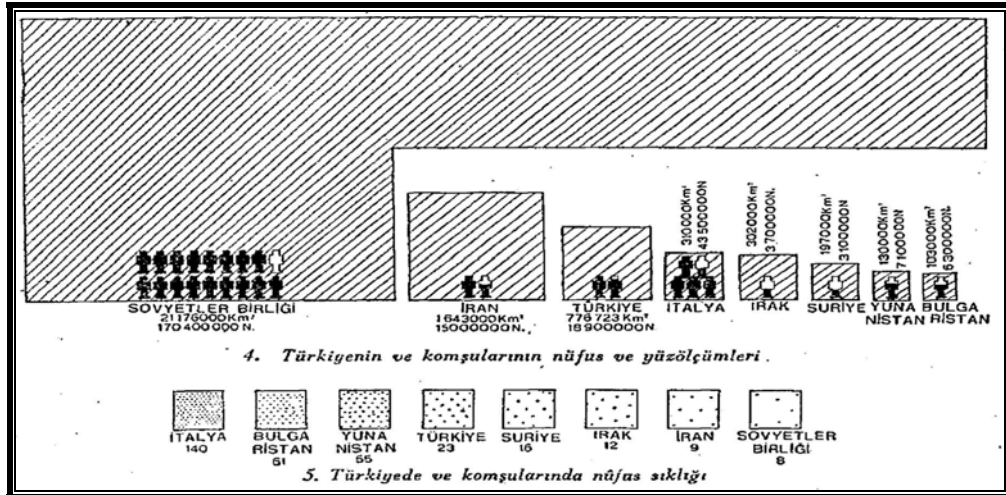

Şekil 2 : Yer Şekilleri vb. Anlatımlarında Kullanılan Yatay Profillere İçin Bir Örnek (Kaynak: F.S. Duran, Coğrafya I, 1945 Kanaat Kitabevi, s.6)

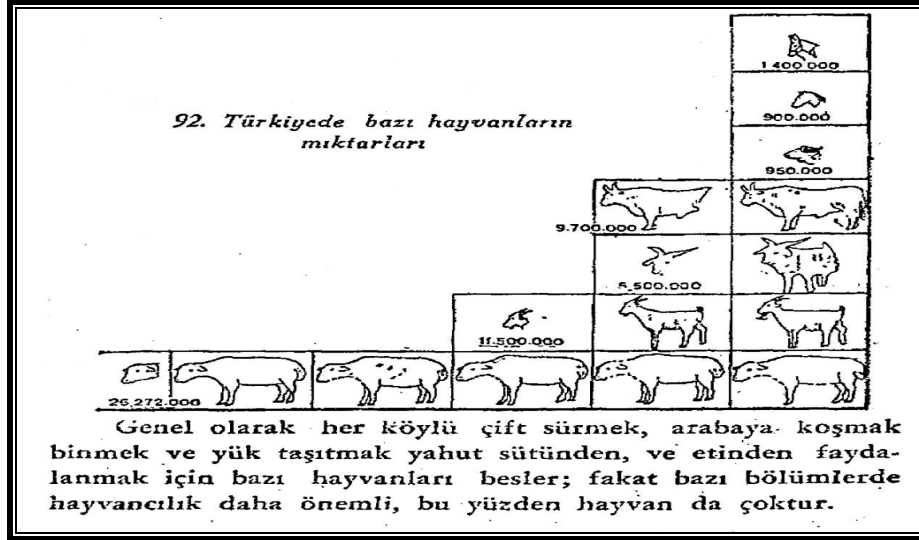

Şekil 3 : Yer Şekilleri vb. Anlatımlarında Kullanılan Yatay Profillere İçin Bir Örnek (Kaynak: T. Asal, H. Günden, F. Sanır, Türkiye Coğrafyası III, İstanbul 1947, MEB Basımevi, s.44)

İncelemiş olduğumuz kitaplarda sıklıkla kullanılan yatay profiller, bir bölgenin yer şekilleri ve yer şekilleri ile alakalı olarak iklim ve bitki örtüsü çeşitliliğini anlatmak için kullanılan görsel öğeler arasında yer almaktadırlar.

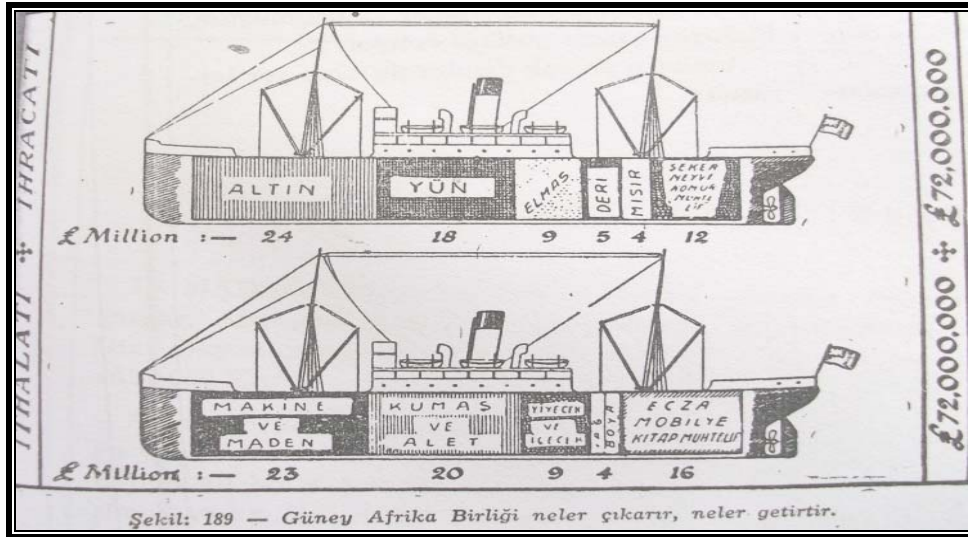

Şekil 4: Türkiye ile Diğer Ülkelerin Nüfusunun Karşılaştırılabilmesi İçin Hazırlanmış Olan Bir Resim Grafik (Kaynak: T.Asal, H.Günden, F.Sanır, Türkiye Coğrafyası III, İstanbul 1947, MEB Basımevi, s.5).

Şekil 5: Türkiye’de Hayvan Dağılımını Gösteren Bir Resim Grafik (Kaynak: T.Asal, H.Günden, F.Sanır, Türkiye Coğrafyası III, İstanbul 1947, MEB Basımevi, s.1309)

Nüfus ve hayvancılık konusu genellikle sütun grafiklerle anlatılmaktadır. Ancak sayılar arasındaki belirgin farklılıkları daha ilgi çekici şekilde vermek amacıyla yukarıdaki iki örnekte görüldüğü gibi resim grafikler kullanılmıştır.

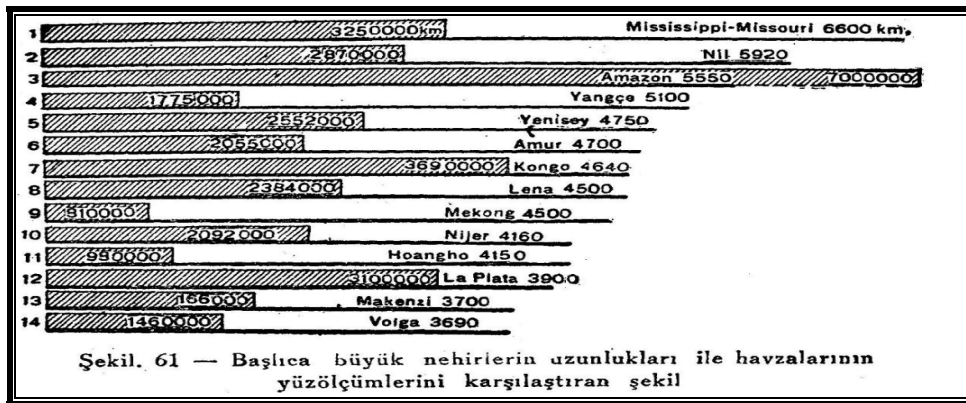

Şekil 6: GAB'nin İthalat ve İhracaatını Gösteren Bir Şekil (Kaynak: F.S. Duran, Coğrafya II, 1945 Kanaat Kitabevi, s.1299)

İthalat ve ihracat konusu anlatmak için kullanılan ilgi çekici farklı bir görsel öge.

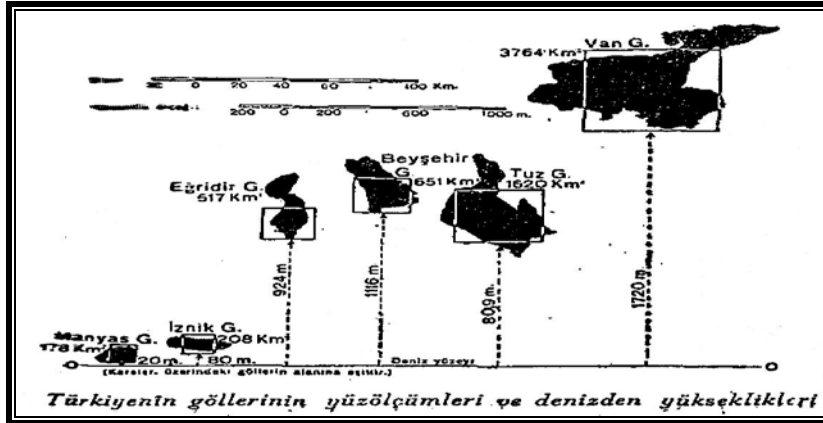

Şekil 7: İklim Olayları İle Ekonomik Faaliyetlerin İlişkisini Anlatan Bir Şekil (Kaynak: F.S. Duran, Coğrafya II, 1945 Kanaat Kitabevi, s.969)

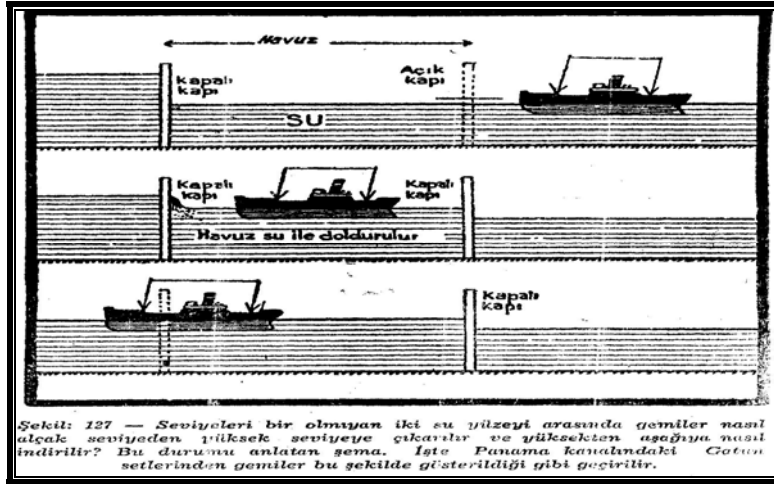
Şekil 8: Dünyadaki Nehirlerin Uzunluklarını Gösteren Bir Şekil (Kaynak: S.Eriç, Genel Coğrafya Bilgileri, İstanbul 1946, MEB Basımevi, s.759)

Nehir uzunluklarının km şeklinde ifade edilerek belirtilmesi en sık kullanılan anlatım şeklidir. Ancak incelemiştir olduğumuz bu kitapların tamamında gerek ülkemizde yer alan gerekse dünyada yer alan nehir uzunlukları yukarıdaki şekildeki gibi görselleştirilerek verilmektedir.

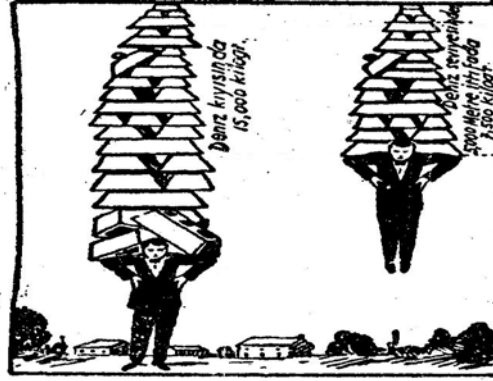

Şekil 9: Dünyadaki Nehirlerin Uzunlukları ve Türkiye'deki Göllerin Büyüklüklerini Gösteren Bir Şekil (Kaynak: T.Asal, H.Günden, F.Sanır, Türkiye Coğrafyası III, İstanbul 1947, MEB Basımevi, s.37)

Nehir uzunlukları gibi göllerin büyüklükleri de genellikle km^2 olarak verilmektedir. Ancak burada göllerin hem büyüklüklerinin hem yüksekliklerinin görsel bir öge ile aktarıldığı görülmektedir.

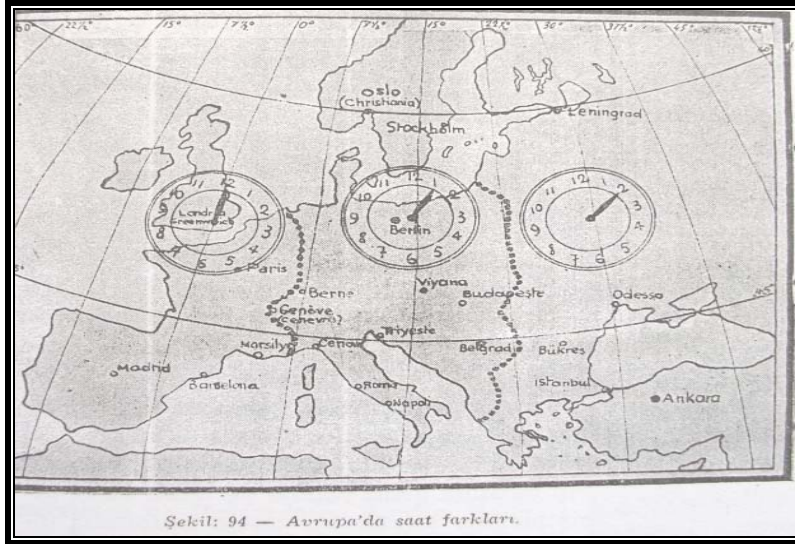

Şekil 10: Su Kanallarından Geçişini anlatan Bir Şekil (Kaynak: F.S. Duran, Coğrafya II, 1945 Kanaat Kitabevi, s.85)

Şekil: 60 — Deniz kıyısında bir insanın vücudu üzerindeki hava basıncı 15 000 kilodur. Bu basınç altında ezilmeyişimize sebep bu basınca karşı vücudumuzun içinden dışına doğru da bir karşı koyma gücünün bulunmasıdır. Hava içinde yükseldikçe basınç da azalır. 5000 metre yükseklikte insanın vücudu üzerindeki ba

Şekil 11: Basınç Farklılıklarını Yükseklikle İlişkilendirerek Anlatan Bir Şekil (Kaynak: F.S. Duran, Coğrafya I, 1945 Kanaat Kitabevi, s.38)

Şekil 12: Yerel Saat Farklılıklarını Gösteren Bir Şekil (Kaynak: F.S. Duran, Coğrafya II, 1945 Kanaat Kitabevi, s.77)

Harita ve şeklin birleştirilerek kullanıldığı görsel öğeler için güzel bir örnek.

Seçilen bu görsel öğeler, hem günümüz ders kitaplarında yer alan öğelerden farklı oldukları hem de etkili öğrenmenin sağlanması için özenle hazırlanmış oldukları için seçilmişlerdir. Bu görsel öğelerin sayısı ve çeşitleri artırılabilir niteliktedir. Yukarıda Şekil 2 ve 3'te verilen kesitlere yönelik daha birçok örnek bu kitaplarda yer almaktadır. Ekonomik coğrafya konularıyla ilgili çizimler de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kısacası basit veya karmaşık denilmeden her konu görsel olarak anlatılmıştır.

Günümüz coğrafya ders kitapları ile bu kitaplar karşılaştırıldıklarında 1945-50 yılları arasında kullanılan bu ders kitaplarında yer alan birçok harita ve yer şekillerini gösteren blokdiyagramlar açısından fazla bir farklılık olmadığı göze çarpmaktadır. Araştırmaya konu olan coğrafya ders kitaplarında konu başlarında yer alan özet bilgiler ve konu sonlarında uygulamaya yönelik olarak verilen değerlendirme soruları da bu ders kitaplarının önemli özelliklerinden biridir. Ancak günümüz coğrafya kitaplarının baskı kalitesi ve renklendirme açısından çok daha iyi durumda olduklarını belirtmekte fayda vardır. Yine günümüz ders kitaplarında sıklıkla yer verilen kavram haritaları, diyalog, karikatür, bulmaca tarzı görsel öğelerin incelemiş olduğumuz kitaplarda yer almadıkları; günümüz ders kitaplarında yer alan sözlük ve kaynakça kısımlarının bu kitaplarda bulunmadığı görülmüştür.

Köy Enstitülerinde coğrafya eğitiminde kullanılan bu ders kitaplarının bir kısmının aynı dönem ortaokul ve liselerde de kullanıldığı görülmektedir. Tabii bu kitapların farklılığı Köy Enstitülerine özel olarak basılmış olmalarından değil bu kitaplarda yer alan bilgilerin Köy Enstitülerine özel bir eğitimle verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ders kitapları öğretimi destekleyici diğer materyal ve uygulamalarla desteklendiğinde öğretimde daha etkili hale geldiklerinden, öğretimi planlayan materyal olarak öne çıkmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Vazgeçilmez hatta bazen tek öğretim materyali olarak kullanılan ders kitapları, önemlerini her dönemde korumuşlardır. Dersin amaç ve hedeflerine uygun, öğrenci seviyesi dikkate alınarak hazırlanan ders kitapları, öğretimde edindikleri yeri hak etmektedirler. Öğrencinin birçok duyu organına hitap edebilen bir ders kitabı önemli bir aşamayı kat etmiş demektir. Bu açıdan coğrafya dersinde görsellikten soyutlanmış bir eğitim düşünülmemeyeceğinden, bu ders kitaplarının özenli olarak hazırlanmaları ve görsel olarak doğru ve zengin bir formatta sunulmaları büyük bir önem arz etmektedir. Öğrencinin öğrenmesini artırarak kalıcı hale getiren ve öğrenmeyi daha zevkli kılarak öğrencinin ders kitabına ve dolayısıyla derse olan ilgisini artıran etkili görsel öğe kullanımı ders kitabının değerini ve etkililiğini bir kat daha artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında incelemiş olduğumuz Köy Enstitülerinde kullanılan coğrafya ders kitaplarının görsel öğeler açısından günümüz coğrafya ders kitaplarına örnek olabilecek nitelikte görsel öğeler bulduklarını sonucuna varılmıştır. Tabii günümüzde kullanılan ders kitaplarının da birçok olumlu yönü bulunmaktadır.

İncelediğimiz coğrafya ders kitaplarında örnek olarak seçilmiş olan görsel öğeler incelenip geliştirilerek günümüz coğrafya ders kitaplarında kullanımının coğrafya eğitimine büyük bir kazanç sağlayacağı düşünülmektedir. Yalnızca 1945-50 arası değil şu ana kadar

kullanılmış olan coğrafya ders kitaplarının tamamının hem bilimsel içerik hem de görsel dizayn yönünden incelenerek, coğrafya öğretimine zenginlik katabilecek nitelikte olanların günümüz ders kitaplarında kullanılmasının önemli bir yenilik getireceği kanısına varılmıştır. Ancak diğer bütün derslerde olduğu gibi coğrafya dersinde de ders kitabının tek öğretim materyali olarak kullanılması doğru değildir. Bu nedenle coğrafya ders kitaplarının gerek yardımcı kitaplarla, gerekse uygulamalı öğretim metotlarıyla desteklenmesi etkili ve kalıcı bir öğretimin gerçekleşmesine büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ceyhan, E. Ve Yiğit, B. (2005). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi (3. Baskı)*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Demiralp, N. (2007). Coğrafya Eğitiminde Materyaller ve 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:15, 373-384
- Duran, F.S. (1945). *Coğrafya I*, İstanbul: Kanaat Kitabevi
- Duran, F.S. (1945). *Coğrafya II*, İstanbul: Kanaat Kitabevi
- Erinç, S. (1946). *Genel Coğrafya Bilgileri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Günden,H., Asal. T. Ve Sanır, F. (1947). *Türkiye Coğrafyası III*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- İşler, A. (2003). Yazılı Ders Materyallerinde İllüstrasyon Kullanımının Yeri ve Önemi, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 157, 2003 <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/157/isler.htm>
- Kaptan, S.G. ve Kaptan, A.Y. (2004). Ders Kitaplarındaki Tasarım Sorunu ve Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisi, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, <http://www.pegema.net/dosya/dokuman/438.pdf>
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (20. Baskı)*,Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Kılıç,A. ve Seven, S. (2006). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi (6.Baskı)*,Ankara: Pegema Yayıncılık
- Köy Enstitüleri Programları. (2004).Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları*
- Küçükahmet, L.(Ed.). (2004). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*,(2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- MEB ,(2005). Sosyal Bilgiler 4.-5. Sınıf Öğretim Programı Milli Eğitim Bakanlığı *Tebliğler Dergisi*, Cilt:10, Sayı: 450, s.68-72
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi

Köy Enstitülerinde Kullanılan Coğrafya Ders Kitaplarında Yer Alan Görsel Öğeler